

Oponentský posudok na habilitačnú prácu

PaedDr. Vladimíra Čavojová, PhD.

Anatómia intuície

Predkladaná habilitačná práca bola vydaná ako monografia vydavateľstvom IRIS v Bratislave 2016 s podtitulom *Psychológia racionálneho myslenia II* a bola súčasťou grantového projektu VEGA č. 2/0064/13 nazvaného „Rozhodovanie expertov: Využívanie intuície expertmi pri riešení strategických úloh“.

Už samotný názov práce predznamenáva, že sa jedná o tému dlhodobo aktuálnu a v súčasnosti zvlášť potrebnú. Autorka sa tak pripája k trendu posledných desaťročí, keď opäť ožil záujem odborníkov intenzívne skúmať oblasť intuície, ktorá je, zjednodušene povedané, prienikom emócií a racionality.

Na českom knižnom trhu sa v roku 2016 objavila publikácia psychologičky PhDr. Niny Schautovej, a to Rozhodování a intuice, čo len potvrdzuje aktuálnosť tejto problematiky. Je potešiteľné, že sa v podmienkach Slovenska objavila publikácia, ktorá *prináša poznatky kontrastujúce s názormi výskumne nepodloženými, skreslenými a tak zjednodušujúcimi vysvetlenie fenoménu intuície*. Na viacerých miestach knihy no, najmä v jednej z kapitol, prináša autorka habilitačnej práce kritický pohľad na v súčasnosti frekventované chápanie intuície späté s iracionálnymi presvedčeniami.

Ako celok je publikácia logicky členená do vzájomne prepojených piatich častí, pričom prvá približuje fenomén intuície prostredníctvom historického exkurzu ku duálnemu chápaniu človeka v západnej kultúre cez rozpor rozumu a citu, či Platónovo rozhodovanie sa na základe rozumu a srdca, rozumu a žiadostivosti. Aj keď autorkino vymedzenie pojmu intuícia explicitne nenájde, jeho uchopenie možno odvodiť cez intuitívne procesy pri rozlíšení atribútov teórií duálnych procesov. Pri zvažovaní výhod intuície autorka pripomína evolučné korene nevedomého myslenia a význam adaptívnych nevedomých procesov (zhodnotenia prostredia, redukcie nejednoznačnosti, rýchleho reagovania, skúseností) pre prežitie človeka. No neopomína aj nevýhody intuitívnych procesov v zmysle využitia naučených reakcií a stereotypov, funkčných fixácií v nových situáciách a v neadekvátnom kontexte.

Autorka sa cez metafory ľudskej mysle ako počítača alebo metafory nevedomej mysle ako slona a vedomej mysle ako pohoniča zamýšľa nad problémom chýb, omylov a zlyhaní (aj múdrych) ľudí. Podáva ich vysvetlenie cez modely sociálneho intuitivizmu (Haidt), argumentatívnej teórie usudzovania (Mercier, Sperber), procesy adaptívneho nevedomia (Wilson) a zohľadnenia emócií v rozhodovaní v Damasiovej hypotéze somatických markerov. Približuje vysvetlenie omylov tiež pomocou základnej atribučnej chyby, prvého dojmu a vplyvom náhodného a integrálného afektu. Pre lepší prehľad pokrýva aj racionálnu rolu intuície ako zdôvodňujúcej, dôkaznej a radcovej, ktorá ovplyvňuje myslenie a konanie v smere získania „dobrého pocitu“ zo svojho videnia sveta a „psychologického imunitného systému“.

Spojenie intuície s heuristikami sprostredkúva autorka náležite cez prístup Gigerenzera, ktorý vidí v heuristikách rýchly a úsporný postup riešenia problému s malým množstvom informácií v prirodzenom prostredí. Zároveň výstižne približuje aj jeho chápanie intuície ako úsudku rýchlo sa objavujúceho vo vedomí v podobe jednoduchých pravidiel od oka, pričom si jeho skryté príčiny nevedomujeme, no je dostatočne silnou pohnútkou ku konaniu a funguje na základe evolúciou vyvinutých schopností mozgu integrovať veľké množstvo informácií. Cez prístup Gigerenzera, ktorý analyzoval heuristiky a podmienky fungovania intuície a ďalších autorov (napr. Simon, Bruner, Pretz) sa podarilo autorke vhodne priblížiť pramene a štruktúru (anatóniu) intuície aj cez heuristiky ako jeden z jej stavebných prvkov.

V prehľade rôznorodých náhľadov na intuíciu je cenné, že *autorka približuje viacero rozlíšení druhov intuície* (či už v podobe skrytých poznatkov alebo holistickej intuície, ktorá sa skúma ako súčasť tvorivého procesu, ústi do nových vedeckých objavov, vynálezov, umeleckých smerov v jej pôvodnom chápaní - pravá intuícia). Preto autorka tlmočí odporúčanie odborníkov, aby z dôvodu uchopenia procesov spätých s intuíciou sa vždy jasne definovalo, čo výskumník pod ňou rozumie, nakoľko intuícia je strešný pojem spájaný s viacerými procesmi (asociáciami, priradovaním, akumulovaním, konštruovaním poznatkov).

Pozitívne hodnotím, že *v závere každej kapitoly je uvedené zhrnutie najdôležitejších myšlienok* aj s premostením k ďalšiemu textu. *Tiež Poznámky* uvádzané za jednotlivými kapitolami umožňujú čitateľovi lepšie sa orientovať v texte rozoberaných pojmov, okruhoch a výskumoch.

Ďalšia časť predloženej publikácie je venovaná rozhodovaniu ako druhému ústrednému okruhu spätému s výskumami autorky. Problematiku rozhodovania adekvátne sprostredkúva cez výsledky experimentov s komplexnými a jednoduchými problémami, z ktorých vzišla teória nevedomé myslenia. Preto autorka venuje veľkú pozornosť priblíženiu rozhodovacieho problému, úlohám, ktoré merajú nevedomé a vedomé myslenie v rozhodovaní a výskumným štúdiám z tejto oblasti. Vytvára tak platformu pre vlastné experimenty s rozhodovaním (výber bytu, najlepšieho uchádzača, online experiment s kúpou, prenájmom bytov, prenájmom bytu u stredoškolákov, výber uchádzača s efektom atraktivity). Skúmanie procesu rozhodovania v kontexte nevedomé myslenia v experimentoch 1 až 5 má isté špecifiká. Plauzibilita teórie nevedomé myslenia sa viaže na úlohu expertných vedomostí pri nájdení vhodného riešenia komplexného problému, čo však v experimentoch s rozhodovaním je ťažko možné zabezpečiť z časového hľadiska (nadobudnutie informácií a skúseností participantov). Naproti tomu v podmienkach pre intuíciu v tvorivom procese má tvorca (expert) čas na inkubáciu, osvojenie a zvažovanie informácií, ktoré sa môžu pretaviť do expertných vedomostí.

Pri sledovaní súvislostí intuície a racionálneho myslenia predstavila autorka so značnou kognitívnou zanietenosťou teóriu racionality (Thomson a Stanovich), ktorá vnáša do teórie duálnych procesov metakognitívne komponenty. Ide o posúdenie riešiteľnosti, pocit správnosti, algoritmickú - reflektívnu myseľ a chápanie intuície ako kognitívnej lenivosti. Tento okruh primäl autorku k projektovaniu ďalších výskumov. V nich zistila, že výkonový test kognitívnej reflexie (CRT) dokáže aj v podmienkach Slovenska merať racionálne správanie a odolnosť voči lenivému mysleniu. Priniesla pozoruhodné výsledky CRT v prepojení s inteligenciou,

kognitívnymi štýlmi, kognitívnou zaujatosťou a iracionálnymi presvedčeniami na rôznych vzorkách. Alarmujúce sú zistenia o najnižšej úrovni kognitívnej reflexie u študentov pedagogických fakúlt v porovnaní s ostatnými VŠ.

V ďalšej časti *Od intuície k iracionálnym presvedčeniam* autorka poukazuje o. i. na to, že intuícia vo forme skrytých poznatkov a skúseností je efektívnym nástrojom pri rýchлом rozhodovaní. Demonštruje, že laické chápanie intuície (ako nekritická dôvera v inštinkt, predvídanie budúcnosti, predtucha, mimotelové vnímanie a pod.) je nástrojom iracionálnych presvedčení a súvisí s neochotou mentálne pracovať, s preceňovaním vlastnej expertnosti a nedostatkom kritického hodnotenia informácií. Faktor dôverčivosti sa spája s náchylnosťou na konšpiračné myslenie, hlbšie náboženské a paranormálne presvedčenie a vieru v účinnosť alternatívnej medicíny. Odolanie iracionálnym presvedčeniam súviselo s aspoň priemernou inteligenciou, sklonom k racionálnemu mysleniu a vedeckému uvažovaniu. Zistenia autorky ukázali, že akceptácia prázdnych výrokov súvisela s nižšou kognitívnou reflexívnosťou a nižšou inteligenciou. Cestou ako nepodľahnúť kognitívnym omylom je metakognitívna schopnosť, ktorou je poznanie vlastných obmedzení a situácií, ktoré vyžadujú myslenie s väčšou námahou.

V záverečnej časti publikácie autorka podčiarkla *dôležitosť metakognícií v poznávaní samého seba*, pričom predostrela optimistický pohľad na možnosť do istej miery trénovať schopnosť metakognície.

Celkovo možno konštatovať, že autorka zhromaždila úctyhodný súbor relevantnej, zväčša zahraničnej, ale aj domácej literatúry a up to date. Preukázala široký rozhľad v problematike intuície a rozhodovania, ako aj schopnosť logického štruktúrovania, argumentovania, prepájania teoretických koncepcií a viacerých výskumných zistení. Prínosom je snaha vysvetliť a s kritickým odstupom komentovať experimentálne zistenia i teoretické prístupy, berúc do úvahy súčasný stav poznania. Badať tiež hlboké ponorenie do čiastkových tém a inovatívny prístup k nim aj vo výskumnej práci autorky, aj v tíme spolupracovníkov, na ktorých práce sa dôsledne odvoláva.

Z hľadiska štylistickej úrovne a zrozumiteľnosti text spĺňa náročné kritériá a dokumentuje schopnosť autorky vysvetliť podstatu problematiky, ktorou sa zaoberá.

Pripomienky, otázky do diskusie:

V historickom prehľade prístupov k intuícii by snáď stálo za zmienku Selyeho chápanie a experimenty Ponomariova, ktoré patrili k prvým líniam skúmania intuície konštruktívneho typu u vedcov.

Aké iné možnosti vidí autorka pre skúmanie intuície expertov za podmienok kde by rozhodovanie nebolo časovo limitované?

Vyššia dôvera v intuíciu u žien spolu s menšou motiváciou k racionálnej integrácii prispievala u budúcich učiteliek k tendencii/ náchylnosti na iracionálne presvedčenia. Dôvera v intuíciu tak môže byť rizikovým faktorom pri osvojení si iracionálnych presvedčení. Je možné a ak áno, akým spôsobom prispieť k zmene tohto trendu viac dôverovať alternatívnej liečbe, paranormálnym javom a konšpiračným teóriám u budúcich učiteliek/ učiteľov?

Záver: Na základe predloženej habilitačnej práce navrhujem, aby po jej úspešnej obhajobe bol PaedDr. Vladimíre Kurincovej - Čavojovej, PhD. udelený titul docentka v odbore 3.1.11 Pedagogická, poradenská a školská psychológia.

Bratislava, 6. marca 2018

doc. PhDr. Eva Szobiová, PhD.